
ARTYKUŁY

ANNA TURCZAK

ORCID: 0000-0003-2965-4254

Uniwersytet Szczeciński

anna.turczak@usz.edu.pl

Ludność województwa szczecińskiego w świetle wyników spisu powszechnego z 1950 roku

Słowa kluczowe: spis powszechny, Polska, województwo szczecińskie, społeczeństwo

Keywords: general census, Poland, Szczecin province, society

Wprowadzenie

Po zakończeniu drugiej wojny światowej granica Polski z Niemcami uległa zmianie w wyniku postanowień konferencji zwycięskich mocarstw w Poczdamie, trwającej od 17 lipca do 2 sierpnia 1945 roku¹. Granicę ze Związkiem Radzieckim ustalono w traktacie polsko-radzieckim podpisanym w Moskwie 16 sierpnia 1945 roku².

¹ Granica z Niemcami ustanowiona podczas konferencji poczdamskiej zaczęła obowiązywać 4 października 1945 r., jednak w wielu miejscach miała ona absurdalny przebieg. Z tego względu jeszcze w 1945 r. dokonano szeregu korekt. Drobne zmiany w przebiegu granicy przeprowadzono także w 1949 i 1951 r. 7 grudnia 1970 r. między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Federalną Niemiec został podpisany układ o podstawach normalizacji wzajemnych stosunków i uznaniu przez rząd RFN określonej w Poczdamie zachodniej granicy Polski. 22 maja 1989 r. rozgraniczono wody terytorialne pomiędzy Polską a Niemiecką Republiką Demokratyczną. W 1990 r. wypracowano traktat o potwierdzeniu istniejącej granicy polsko-niemieckiej. Tę bilateralną umowę między Rzeczpospolitą Polską i Republiką Federalną Niemiec dotyczącą uznania granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej podpisano 14 listopada 1990 r. Polska ratyfikowała traktat 26 listopada 1991 r., zaś Niemcy – 16 grudnia 1991 r. 16 stycznia 1992 r. w Bonn strony umowy wymieniły między sobą dokumenty ratyfikacyjne i tym samym traktat wszedł w życie. Ustalenie polsko-niemieckiej granicy w sposób ostateczny nastąpiło zatem dopiero blisko pół wieku po zakończeniu wojny.

² Umowa między Rzeczpospolitą Polską i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich o polsko-radzieckiej granicy państwowej zawarta przez Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej

Układ o przyjaźni między Polską i Czechosłowacją zawarto natomiast 10 marca 1947 roku, przy czym w latach następnych wiele kwestii spornych pozostało nadal nierozwiązanych i dopiero porozumienie podpisane 13 czerwca 1958 roku sprawy te uregulowało³.

Należy docenić to, że po wojnie statystyka publiczna została w Polsce stosunkowo szybko odbudowana. Pierwszy sumaryczny spis odbył się 14 lutego 1946 roku. Jego wyniki trudno jednak uznać za wiarygodne, ponieważ przeprowadzono go w okresie żywiołowych przemieszczeń ludności. Trwały wówczas wysiedlenia Niemców, Ukraińców, Łemków, Białorusinów, Litwinów, jak i przesiedlenia ludności polskiej oraz żydowskiej z ziem zajętych przez ZSRR. Dlatego już w 1947 roku rozpoczęto prace przygotowawcze do następnego spisu, tym razem powszechnego. Ten trzeci z kolei, a pierwszy po drugiej wojnie światowej spis powszechny w Polsce przeprowadzono w grudniu 1950 roku⁴. Do wykonania całego przedsięwzięcia powołano 120 000 obwodowych komisarzy spisowych, wśród których przeważali członkowie związków i organizacji społecznych, pracownicy urzędów i instytucji, nauczyciele oraz starsza młodzież szkolna⁵. Komisarze rozpoczęli czynności spisowe 3 grudnia, a zakończyli 9 grudnia 1950 roku. Zakres problematyki objętej spisem był zbliżony do tematyki spisów przedwojennych. Trzeba jednak zaznaczyć, że bardziej szczegółowo niż przed wojną zbadano cechy społeczno-zawodowe ludności. Nie pytano natomiast o narodowość, wyznanie i język ojczysty.

Celem artykułu było scharakteryzowanie ludności w Szczecińskim na podstawie materiałów Głównego Urzędu Statystycznego odnoszących się do Narodowego Spisu Powszechnego przeprowadzonego w 1950 roku. Kwestie ludnościowe dotyczące województwa szczecińskiego ukazano w niniejszej pracy na tle sytuacji ogólnokrajowej i na tej podstawie wskazano podobieństwa oraz różnice.

Spis wykazał, że w ówczesnych granicach kraju mieszkało 24 613 684 osoby, z czego 9 605 254 w miastach, a 15 008 430 na wsi. 47,1% społeczeństwa utrzymywało się z rolnictwa, 48,9% utrzymywało się z pracy poza rolnictwem (własnej lub członków rodziny), a 4,0% utrzymywało się ze źródeł niezarobkowych.

Województwo szczecińskie stanowiło część tzw. Ziem Odzyskanych, które po drugiej wojnie światowej zajmowane były przez ludność przesiedlaną z Polski

i rząd ZSRR weszła w życie 6 lutego 1946 r. Skutkiem tej umowy była cesja Kresów Wschodnich na rzecz Związku Sowieckiego.

³ *Historia Polski w liczbach. Ludność, terytorium* (Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 1994), 132.

⁴ W międzyczasie, a mianowicie 31 grudnia 1948 r., sporządzono szczegółowy rejestr ludności Ziem Odzyskanych. Wyniki tego rejestru nie ukazały się w postaci publikacji.

⁵ Bożena Łazowska, „Główny Urząd Statystyczny w latach 1945–1989”, w: *Historia Polski w liczbach*, t. 4: *Statystyka Polski. Dawniej i dzisiaj*, red. Franciszek Kubiczek (Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2017), 271.

centralnej i wschodniej. Do istotnych czynników przyciągających należała dostępność wolnej przestrzeni mieszkaniowej przeznaczonej do szybkiego zagospodarowania, a także możliwość podjęcia względnie dobrej pracy i zapewnienia sobie oraz rodzinie trwałego źródła dochodu.

Według spisu z 1950 roku w Szczecińskim mieszkało 529 295 osób, w tym 296 045 w miastach i 233 250 na wsiach. Z rolnictwa żyło 40,9% ludności, 57,2% utrzymywało się dzięki pracy w pozostałych działach gospodarki i usług, a z niezarobkowych źródeł swoje potrzeby egzystencjalne pokrywało jedynie 1,9% społeczeństwa omawianego regionu. Pyrzyce, Łobez i Gryfino to powiaty województwa szczecińskiego o największym udziale ludności żyjącej z rolnictwa (odpowiednio 75,4; 68,1 i 66,2%).

Nie można nie wspomnieć o tym, że przełom lat 40. i 50. XX wieku to czas formowania się Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Okres stalinowski doprowadził do wprzęgnięcia statystyki publicznej do realizacji celów politycznych gospodarki centralnie sterowanej. Na aktualnym etapie drogi do socjalizmu siła propagandy była ogromna. Lektura publikacji *Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Zeszyt 1* jest w stanie bardzo mocno to dzisiejszemu czytelnikowi uświadomić. Oto cytat z uwag wstępnych do tego zeszytu:

W przeciwieństwie do naukowego charakteru marksistowskiej metodologii w dziedzinie statystyki – ulubionym chwytem statystyki burżuazyjnej jest dowolny wybór faktów z całej zbiorowości badanych zjawisk umożliwiający takie ich przedstawienie, jakie jest wygodne autorom tej statystyki i ich burżuazyjnym mocodawcom.

W odróżnieniu od statystyki krajów kapitalistycznych, służącej celom pogłębienia wyzysku mas pracujących, ukrywającej troskliwie pod zasłoną pseudo-naukowej frazeologii wszystko to, co wskazuje na rozkład ustroju, statystyka w ujęciu marksistowskim stawia jako naczelną obowiązek dostarczanie zgodnych ze stanem faktycznym i wszechstronnie naświetlonych danych, niezbędnych do opracowania planów, kontroli i analizy wykonania planów, wykrywania niewykorzystanych rezerw w gospodarce narodowej oraz dostarczanie materiałów niezbędnych państwowej administracji ogólnej⁶.

⁶ Uwagi wstępne do *Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Zeszyt 1* (Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1952), V–VI.

Organizacja i program Narodowego Spisu Powszechnego 1950

Spis zarządziła Rada Ministrów rozporządzeniem z 26 lipca 1950 roku⁷. Rozporządzenie to było podstawą prawną ustalającą zakres, termin i organizację czynności spisowych. Katalog prac przygotowawczych oraz harmonogram ich wykonania regulowała uchwała Rady Ministrów, którą podjęto 10 sierpnia 1949 roku⁸. Natomiast szczegółowy wykaz informacji zbieranych podczas spisu określiło zarządzenie Przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego z 11 sierpnia 1950 roku⁹. Spisowi przypisano wysoką rangę społeczną, co podkreślono przez nadanie mu nazwy „Narodowy Spis Powszechny 1950” (NSP 1950).

Program spisu i sposób opracowania jego wyników, łącznie ze zredagowaniem formularzy i instrukcji spisowych, podaniem definicji pojęć oraz wzorów zestawień tabelarycznych, przygotowała Komisja do Spraw Narodowego Spisu Powszechnego powołana przez Przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego. Na czele Komisji do Spraw Narodowego Spisu Powszechnego stał Generalny Komisarz Spisowy. Funkcję tę sprawował Zygmunt Padowicz, ówczesny Prezes Głównego Urzędu Statystycznego. W skład rzeczowej Komisji wchodził przedstawiciele Głównego Urzędu Statystycznego, Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego, Ministerstwa Rolnictwa, Instytutu Ekonomiki Rolnej, Instytutu Budownictwa Mieszkaniowego i Centrali Spółdzielni Rolniczych. W pracach Komisji na poszczególnych etapach realizowanych działań brali też udział przedstawiciele innych zainteresowanych resortów i instytucji.

Zakres tematyczny Narodowego Spisu Powszechnego 1950 był dość szeroki i obejmował takie charakterystyki ludności, jak płeć, wiek, stan cywilny, miejsce zamieszkania, miejsce pracy, wykonywany zawód. Ustalono liczbę osób uczących się w szkołach oraz liczbę osób posiadających umiejętność czytania i pisania. Formularze spisowe zawierały również pytania odnoszące się do zasobów mieszkaniowych – określono rodzaje budynków, formę własności, rok budowy, wyposażenie w instalacje itd. Dodatkowo zapytano o miejsce zamieszkania przed drugą wojną światową, aby zarejestrować przemieszczenia ludności, jakie dokonały się w wyniku zmiany granic Polski.

⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z 26.07.1950 r. w sprawie Narodowego Spisu Powszechnego 1950 r., Dz.U. 1950, nr 32, poz. 293.

⁸ Uchwała Rady Ministrów z 10.08.1949 r. w sprawie prac przygotowawczych do Narodowego Spisu Powszechnego 1950 r., M.P. 1949, nr 55, poz. 745.

⁹ Zarządzenie Przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego z 11.08.1950 r. w sprawie szczegółowego określenia zakresu Narodowego Spisu Powszechnego 1950 r., M.P. 1950, nr A-92, poz. 1140.

Informacje dotyczące gospodarki rolnej, jakimi operowano do 1950 roku, były obarczone dużymi brakami. Z tego powodu zdecydowano się na włączenie do Narodowego Spisu Powszechnego spisu gospodarstw rolnych. Pytano o powierzchnię gospodarstwa, tytuł własności, sposób użytkowania gruntów, ważniejsze uprawy, stan inwentarza oraz wyposażenie w maszyny i narzędzia rolnicze. Warto zauważyć, że był to pierwszy tak szczegółowy spis gospodarstw rolnych w Polsce.

Połączenie w jednym terminie spisu ludności i spisu gospodarstw rolnych nastroczało poważnych trudności, jeśli chodzi o wybór odpowiedniej do dokonania tych spisów pory roku. Dla spisu mieszkańców najdogodniejszy okres zawsze przypada na miesiące zimowe z uwagi na najmniejszy w tym czasie ruch ludności. Jest to jednak okres przerwy w pracach na roli, co w znacznym stopniu utrudniłoby zebranie dokładnych danych o powierzchni upraw oraz o zatrudnieniu pracowników najemnych w prywatnych gospodarstwach. Z tych przyczyn najlepszym terminem do zrealizowania spisu rolnego byłby okres po zakończeniu prac wiosennych albo po żniwach. W tym czasie jednak zmobilizowanie wielotysięcznej liczby pracowników niezbędnych do przeprowadzenia spisu zdecydowanie nie należałoby do zadań łatwych, a szczególnie utrudnione byłoby zrekrutowanie komisarzy spisowych – składających się w dużej części z nauczycieli i młodzieży szkolnej – z uwagi na przypadający wtedy koniec roku szkolnego i wakacje.

Połączenie wymienionych spisów w jednym terminie, poza istotnym obniżeniem kosztów, było korzystne z uwagi na możliwość odpowiedniego wiązania ze sobą informacji pochodzących z obu spisów. Od strony organizacyjnej zaś uwalniało od konieczności odrywania po raz drugi pracowników administracji publicznej od ich codziennych zajęć, ponownego angażowania komisarzy spisowych, a ponadto eliminowało sytuację dwukrotnego mobilizowania ludności kraju. Termin spisu ustalono zatem na 3 grudnia 1950 roku.

Narodowy Spis Powszechny 1950 był szeroko popularyzowany przy wykorzystaniu różnorodnych środków przekazu. W całym kraju powieszono plakaty informujące o spisie i jego celach oraz wydano odezwy do narodu. Zachował się pochodzący z tego czasu unikalny egzemplarz afisza, którego treść dobitnie pokazuje, jaki język charakterystyczny był dla ówczesnej propagandy. Generalny Komisarz Spisowy nawoływał do wzięcia udziału w spisie w następujący sposób:

Obywatele i Obywatelki! (...) Dlaczego przeprowadzamy spis? Dlatego, że wskutek działań wojennych i zmian jakie zaszły w naszym kraju po wojnie liczba i skład ludności, liczba budynków, mieszkań, gospodarstw rolnych, inwentarza żywego, uległy u nas ogromnej zmianie. (...) Aby wiedzieć jak i co u nas budować w najbliższych latach, w latach realizacji wielkiego planu 6-letniego, Państwo nasze musi wiedzieć ile mamy ogółem ludności, jakie jest zaludnienie poszczególnych województw, powiatów, miast, gmin i gromad, jak nasza ludność mieszka. Danych tych dostarczy właśnie spis powszechny. (...) Spis powszechny ma ogromne znaczenie dla dalszego prawidłowego

rozwoju naszej gospodarki narodowej i zaspokojenia najżywniejszych potrzeb mas pracujących wsi i miast. (...) Tylko wróg może podawać fałszywe dane i liczby. Wszyscy udzielimy dokładnych, prawdziwych i wyczerpujących odpowiedzi na pytania komisarza spisowego. Sprawnie wykonany spis powszechny pozwoli nam budować szybciej i lepiej dla dobra mas pracujących miast i wsi¹⁰.

Pierwsze dane spisowe o liczbie ludności według płci Główny Urząd Statystyczny opublikował już 9 stycznia 1951 roku na podstawie meldunków telegraficznych. Do końca stycznia tegoż roku GUS udostępnił dane dotyczące liczby mieszkańców w podziale na miasta i wsie oraz według zawodu, a także podał informacje o liczbie mieszkań i izb oraz o liczbie gospodarstw rolnych w rozbiciu na formy własności. Do połowy 1953 roku opracowane zostały pełne wyniki spisowe¹¹.

Publikacja z 1954 roku zatytułowana *Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne* zawiera materiał spisowy odnoszący się do ludności oraz do prywatnych gospodarstw rolnych. Wydano zeszyt z podtytułem *Polska*, obejmujący dane dla całego kraju wraz ze skróconymi danymi dla województw oraz serię zeszytów zawierających szczegółowe dane o województwach wraz z podstawowymi informacjami o powiatach. Podczas pracy nad niniejszym artykułem korzystano z zawartości zeszytu *Polska* i z zawartości zeszytu *Województwo Szczecińskie*.

Struktura demograficzna społeczeństwa

Według stanu na 3 grudnia 1950 roku najwięcej mieszkańców (2 721 951) miało województwo stalinogrodzkie. Następne pod względem liczby ludności były województwa: krakowskie (2 113 498), poznańskie (2 105 189), warszawskie (2 042 425), wrocławskie (1 698 911), kieleckie (1 633 188) i lubelskie (1 610 068). Najmniej osób zamieszkiwało województwo koszalińskie (518 354) i szczecińskie (529 295).

Zgodnie z wynikami spisu średnia gęstość zaludnienia w kraju wynosiła 80 mieszkańców na kilometr kwadratowy, natomiast w Szczecińskim na 1 km² powierzchni przypadały tylko 42 osoby¹². W obrębie województwa szczecińskiego najwięcej osób osiedliło się w mieście Szczecin (178 907), w Stargardzie Szczecińskim (48 143), w Nowogardzie (36 410), w Pyrzycach (36 021) i w Chojnie (35 504).

¹⁰ Afisz znajduje się w zbiorach Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca i udostępniany jest w bibliotece cyfrowej (<http://cbs.stat.gov.pl>).

¹¹ Józef Pocięcha, „Polska statystyka publiczna – od Sejmu Czteroletniego do współczesności”, *Folia Oeconomica Cracoviensia* 58 (2017): 17–18.

¹² *Historia Polski w liczbach*, t. 1: *Państwo. Społeczeństwo* (Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2003), 370.

W latach powojennych w całej Polsce notowano bardzo wysoki przyrost naturalny, ale na Ziemiach Odzyskanych miała miejsce wtedy istna eksplozja demograficzna. Po okresie dynamicznych wzrostów zaludnienia wywołanych przesiedleniami nastąpił tam okres wyjątkowo intensywnego rozrostu populacji na skutek dużej rozrodczości. Zjawisko szybkiego powiększania się liczby urodzeń, powodowane dążeniem społeczeństwa do wyrównania strat wojennych, nosi nazwę wyżu kompensacyjnego¹³. W 1950 roku w województwie szczecińskim obserwowano najwyższy przyrost naturalny w kraju¹⁴.

Według wyników spisu w Polsce było 7304 tys. osób, które nie przekroczyły czternastego roku życia. Stanowiły one 29,7% całkowitej populacji. 15 171 tys. mieszkańców miało od 15 do 59 lat (61,6%), a liczba obywateli będących w wieku co najmniej 60 lat opiewała na 2077 tys. (8,4%). Na pozostałe 62 tys. składały się jednostki o nieustalonym roku urodzenia (0,3%). Z kolei w Szczecińskim 31,5% społeczeństwa miało nie więcej niż czternaście lat (166 719 mieszkańców). W przedziale 15–59 lat mieściło się 63,8% ludności (337 890), a seniorzy w wieku 60 i więcej lat stanowili jedynie 4,4% populacji (23 249 osób). Odsetek tych, których rok urodzenia był nieznan, wynosił w województwie tyle samo, co w całym kraju, czyli 0,3% (problem braku danych o wieku dotyczył 1437 osób w Szczecińskim).

W Polsce spisano 11 546 014 mężczyzn i 13 067 670 kobiet, a zatem na 100 mężczyzn przypadało 113,2 kobiet. Powszechnie wiadomo, że kobiety żyją przeciętnie dłużej od mężczyzn, dlatego wraz z wiekiem rośnie liczebna przewaga kobiet. Wśród dzieci i młodzieży do czternastego roku życia na 100 mężczyzn przypadało 97,4 kobiet. Wśród ludności będącej w wieku 15–59 lat stosunek ten wynosił 117,3. Ale w populacji osób mających 60 i więcej lat na 100 mężczyzn przypadało aż 148,7 kobiet.

W Szczecińskim spisano 259 109 mężczyzn i 270 186 kobiet. Skoro analizowany region zamieszkiwało stosunkowo dużo osób młodych i względnie mało osób starszych, w porównaniu z resztą kraju, a – jak już wspomniano – kobiety żyją średnio dłużej, to iloraz liczby kobiet do liczby mężczyzn w Szczecińskim musiał być niższy niż takowy wynik dzielenia uzyskany dla Polski ogółem. I faktycznie – w województwie szczecińskim relacja ta wynosiła 104,3 kobiet na 100 mężczyzn. Wśród dzieci i młodzieży do czternastego roku życia na 100 chłopców przypadało 96,9 dziewczynek. Wśród ludności mającej od 15 do 59 lat rozpatrywany wskaźnik kształtował się na poziomie 106,0. Natomiast w zbiorowości sześćdziesięciolatków i osób starszych omawiana proporcja wynosiła 139,8.

¹³ Anna Turczak, *O potrzebie zwiększenia aktywności zawodowej kobiet w Polsce* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2022), 41.

¹⁴ Adam Jelonek, *Ruch naturalny ludności w Polsce w latach 1947–1955. Dokumentacja geograficzna. Zeszyt 6* (Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii, 1957), 30.

Pochodzenie terytorialne ludności

Wyjątkowa skala i ogrom zjawisk, które złożyły się na dzieje Polski w okresie od wybuchu wojny do 3 grudnia 1950 roku, a więc w czasie zaledwie 11 lat, znalazły swoje wyraźne odbicie w wielkich przemieszczeniach terytorialnych ludności. W niniejszym podrozdziale ukazany zostanie rozmiar i kierunek tych przemieszczeń.

W programie Narodowego Spisu Powszechnego 1950 przewidziano między innymi zadanie zestawienia ze sobą danych o miejscu zamieszkania w dniu spisu z ostatnim stałym miejscem zamieszkania przed wybuchem drugiej wojny światowej. W 1955 roku Główny Urząd Statystyczny wydał specjalny zeszyt, w którym na podstawie zebranych informacji o miejscu zamieszkania spisywanych osób w sierpniu 1939 roku określił strukturę ludności Polski w 1950 roku według pochodzenia¹⁵. Wyniki podano dla całego kraju oraz dla poszczególnych województw. Zawarty w tym zeszycie materiał liczbowy pozwala dobrze zorientować się w zmianach rozmieszczenia ludności, jakie zaszły w okresie od sierpnia 1939 roku do 3 grudnia 1950 roku.

Powiązanie informacji o miejscu zamieszkania w sierpniu 1939 roku z informacjami o miejscu zamieszkania w dniu 3 grudnia 1950 roku umożliwia ukazanie przeobrażeń, jakie nastąpiły w rozkładzie przestrzennym ludności po upływie jedenastu lat w wyniku łącznego oddziaływania czynników związanych z wojną, okupacją, zmianą granic państwa oraz w efekcie przemian społeczno-gospodarczych w pierwszych latach powojennych. W szczególności, wychodząc od informacji o miejscu zamieszkania w dniu spisu, dane omawianej publikacji GUS pozwalają rozbić populację na podstawie kryterium miejsca zamieszkania na subpopulację znajdującą się w 1939 roku w Polsce, w jej granicach z 1950 roku, i subpopulację znajdującą się poza tymi granicami Polski.

W tabeli 1 umieszczono szczegółową informację o pochodzeniu terytorialnym ludności województwa szczecińskiego oraz – w celach porównawczych – podano również informację o pochodzeniu terytorialnym ludności Polski ogółem.

¹⁵ Dzieci urodzone po 31 sierpnia 1939 r. wykazano według miejsca zamieszkania matki w sierpniu 1939 r. (albo ojca, jeśli matka nie była spisana). Zob. uwagi wstępne do *Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Miejsce zamieszkania ludności w sierpniu 1939 r.* (Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1955), VII.

Tabela 1. Liczebność i struktura ludności województwa szczecińskiego oraz Polski ogółem według pochodzenia terytorialnego

Miejsce zamieszkania w sierpniu 1939 roku ludności spisanej w 1950 roku	Woj. szczecińskie		Polska ogółem	
	liczba osób	odsetek (%)	liczba osób	odsetek (%)
Na terenie Polski według granic obowiązujących w 1950 roku, z czego:	361 123	68,23	22 100 938	89,79
to samo województwo zamieszkania co w dniu 3 grudnia 1950 roku	14 369	2,71	18 147 493	73,73
inne województwo zamieszkania niż w dniu 3 grudnia 1950 roku, w tym:	346 754	65,51	3 953 445	16,06
m.st. Warszawa	23 934	4,52	408 837	1,66
woj. warszawskie	39 007	7,37	491 984	2,00
woj. bydgoskie	44 277	8,37	321 690	1,31
woj. poznańskie	57 322	10,83	437 232	1,78
w tym Ziemie Dawne	57 282	10,82	436 823	1,77
m. Łódź	5 401	1,02	61 878	0,25
woj. łódzkie	46 690	8,82	362 113	1,47
woj. kieleckie	26 327	4,97	409 865	1,67
woj. lubelskie	41 288	7,80	327 317	1,33
woj. białostockie	10 408	1,97	142 902	0,58
w tym Ziemie Dawne	10 320	1,95	138 581	0,56
woj. olsztyńskie	1 629	0,31	21 510	0,09
w tym Ziemie Dawne	1 293	0,24	17 887	0,07
woj. gdańskie	7 512	1,42	65 087	0,26
w tym Ziemie Dawne	7 397	1,40	63 735	0,26
woj. koszalińskie	637	0,12	2 431	0,01
woj. szczecińskie	nd.	nd.	2 675	0,01
woj. zielonogórskie	223	0,04	2 288	0,01
woj. wrocławskie	345	0,07	5 494	0,02
woj. opolskie	409	0,08	14 831	0,06
woj. stalinogrodzkie	7 615	1,44	184 288	0,75
w tym Ziemie Dawne	7 407	1,40	176 510	0,72
woj. krakowskie	12 074	2,28	366 326	1,49
woj. rzeszowskie	21 656	4,09	324 697	1,32
Za zagranicą, kraj zamieszkania:	160 483	30,32	2 341 906	9,51
ZSRR	147 526	27,87	2 136 726	8,68
Francja	2 962	0,56	78 431	0,32
Niemcy	8 287	1,57	57 516	0,23
inne kraje	1 708	0,32	69 233	0,28
Nieustalone	7 689	1,45	170 840	0,69
Razem	529 295	100,00	24 613 684	100,00

Źródło: obliczenia własne na podstawie publikacji *Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Miejsce zamieszkania ludności w sierpniu 1939 r.* (Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1955), 8, 22–23, 148–149, 152.

Przeprowadzony w 1950 roku powszechny spis ludności wykazał, że prawie 3/4 całkowitej populacji Polski stanowiły osoby mieszkające w tym samym województwie co przed wojną. Co szósta jednostka w latach 1939–1950 zmieniła województwo osiedlenia, zaś co dziesiąta w miesiącu bezpośrednio poprzedzającym wybuch drugiej wojny światowej przebywała poza granicami Polski z 1950 roku. Na tę ostatnią grupę, liczącą blisko 2342 tys., składa się przede wszystkim ludność przebywająca jedenaście lat wcześniej na polskich Kresach Wschodnich, podczas gdy tylko niewielka część jednostek z omawianej grupy 2342 tys. osób znajdowała się wówczas w jakimś kraju na zachodzie Europy¹⁶.

Zróznicowana struktura populacji w poszczególnych regionach Polski to rezultat różnokierunkowych przesunięć ludności, które najintensywniej realizowane były w czasie kilku powojennych lat. Strumień przepływu przesiedleńców w kierunku włączonego do Polski po wojnie obszaru był tak wielki, że w efekcie na zajętych ziemiach nastąpiła prawie całkowita wymiana ludności¹⁷. Aż 1/3 mieszkańców województwa szczecińskiego przybyła w to miejsce z terenów, które według granic obowiązujących w 1950 roku nie należały do Polski, podczas gdy średnio w kraju rozpatrywany udział takich osób wyniósł 1/10. Na liczbę 160,5 tys. napływającej z zagranicy do województwa szczecińskiego ludności składały się głównie osoby pochodzące z terenów wchodzących w 1939 roku w skład państwa polskiego, a po wojnie utraczonych na rzecz ZSRR¹⁸. Blisko 2/3 mieszkańców województwa szczecińskiego objętych Narodowym Spisem Powszechnym przybyło tutaj z innych województw, a zaledwie co trzydziesta siódma osoba w sierpniu 1939 roku mieszkała w obrębie województwa szczecińskiego przy przyjęciu, że obowiązywały wtedy granice Polski z 1950 roku.

Główne źródła utrzymania ludności

W materiale spisowym 12 404 tys. (50,4%) mieszkańców Polski zakwalifikowano do czynnych zawodowo¹⁹. Ludności, która nie posiadała własnego źródła utrzymania

¹⁶ Andrzej Gawryszewski, *Ludność Polski w XX wieku* (Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, 2005), 92.

¹⁷ Leszek Kosiński, *Procesy ludnościowe na ziemiach odzyskanych w latach 1945–1960* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1963), 64.

¹⁸ Leszek Kosiński, *Pochodzenie terytorialne ludności Ziemi Zachodnich w 1950 r. Dokumentacja geograficzna. Zeszyt 2* (Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii, 1960), 3.

¹⁹ W czasach Polski Ludowej czynnych zawodowo utożsamiano z pracującymi. Pomimo przeludnienia agrarnego uważano, że bezrobocie nie występuje. Odbudowa kraju po dotkliwych zniszczeniach wojennych wywołanych okupacją hitlerowską wiązała się ze stale rosnącym zapotrzebowaniem na zasoby pracy, dlatego w sprawozdaniach o zatrudnieniu takiego pojęcia, jak „bezrobocie”, w ogóle nie wprowadzano. Zob. Witold Rakowski, „Znaczenie przyrostu naturalnego i salda migracji w rozwoju ludności Szczecina w latach 1946–2019”, *Przegląd Zachodniopomorski* 37 (2022), 66: 208.

i pozostawała na utrzymaniu członków rodziny, było 45,6% (11 214 tys. osób). Pozostałe 995 tys. (4,0%) stanowiły jednostki utrzymujące się z niezarobkowych źródeł, np. ze stypendium, emerytury, renty inwalidzkiej. Z pracy w rolnictwie – własnej lub członków rodziny²⁰ – żyło 11 597 tys. osób, 5138 tys. utrzymywało się z pracy w przemyśle, 1328 tys. w handlu, 1268 tys. w transporcie i łączności, 1181 tys. w budownictwie, 547 tys. w nauce, oświacie, wychowaniu, kulturze i sztuce, 290 tys. w ochronie zdrowia, opiece społecznej, kulturze fizycznej, a 2270 tys. utrzymywało się z pracy w innych działach gospodarki i usług. A więc bardzo duża część społeczeństwa – bo aż 47,1% – zaspokajała swoje potrzeby egzystencjalne dzięki działalności w rolnictwie. Największy odsetek mieszkańców utrzymujących się z rolnictwa odnotowano w województwie lubelskim (76,0%), rzeszowskim (72,6%), kieleckim (68,5%), warszawskim (61,4%), łódzkim (60,8%) i krakowskim (52,4%). Natomiast najmniejszy odsetek osób utrzymujących się z rolnictwa był w województwie stalino-grodzkim (13,0%), gdańskim (28,4%) i wrocławskim (33,2%). W województwie szczecińskim z rolnictwa żyło 40,9% ludności.

Szczecińskie zamieszkiwane było przez 251 769 osób aktywnych zawodowo, co stanowiło 47,6% populacji. Z dochodów pozostałych członków rodziny swoje potrzeby pokrywało 267 342 (50,5%) mieszkańców województwa. Tylko 10 184 (1,9%) osób w głównej mierze polegała na źródłach niezarobkowych.

W tabeli 2 przedstawiono dane na temat struktury zbiorowości czynnych zawodowo oraz utrzymywanych członków rodziny dla województwa szczecińskiego. Podziału strukturalnego badanej zbiorowości dokonano zgodnie z obowiązującą w 1950 roku klasyfikacją działów gospodarki i usług.

Tabela 2. Dezagregacja ludności województwa szczecińskiego na podstawie głównych źródeł utrzymania

Działy gospodarki i usług według Klasyfikacji Gospodarki Narodowej	Utrzymujący się z pracy (własnej lub członka rodziny)		w tym			
			czynni zawodowo		utrzymywani członkowie rodziny	
	liczba osób	odsetek (%)	liczba osób	odsetek (%)	liczba osób	odsetek (%)
1	2	3	4	5	6	7
Rolnictwo	216 306	40,9	113 666	45,1	102 640	38,4
Przemysł	78 271	14,8	36 545	14,5	41 726	15,6
Transport i łączność	56 911	10,8	22 925	9,1	33 986	12,7
Handel	40 719	7,7	20 363	8,1	20 356	7,6
Budownictwo	38 839	7,3	17 434	6,9	21 405	8,0

²⁰ Osoby utrzymywane zaliczono do działu gospodarki i usług osoby utrzymujące.

1	2	3	4	5	6	7
Nauka, oświata, wychowanie, kultura i sztuka	11 405	2,2	6553	2,6	4852	1,8
Ochrona zdrowia, opieka społeczna, kultura fizyczna	8653	1,6	5071	2,0	3582	1,3
Inne działy	68 007	12,8	29 212	11,6	38 795	14,5
Wszystkie działy łącznie	519 111	98,1	251 769	100,0	267 342	100,0
Utrzymujący się z niezarobkowych źródeł	10 184	1,9				
Razem	529 295	100,0				

Źródło: obliczenia własne na podstawie publikacji *Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne. Województwo szczecińskie* (Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1954), tabl. 4.

W Szczecińskim co siódma osoba utrzymywała się z pracy – własnej lub członka rodziny – w przemyśle, a w Polsce co piąta. Równocześnie udział osób zakwalifikowanych do działów „transport i łączność”, „handel” i „budownictwo” okazał się większy w województwie szczecińskim niż w całej gospodarce narodowej. W odniesieniu do działu „transport i łączność” odsetek w Szczecińskim wyniósł 10,8% wobec wartości na poziomie 5,2% w Polsce. W odniesieniu do działu „handel” było to 7,7% względem 5,4%, a w dziale „budownictwo” – 7,3% względem 4,8%. Zgodnie z obranym kryterium klasyfikacyjnym zarówno w rozpatrywanym regionie, jak i przeciętnie w Polsce, odsetek mieszkańców przynależących do działu „nauka, oświata, wychowanie, kultura i sztuka” wyniósł 2,2%. Do działu „ochrona zdrowia, opieka społeczna, kultura fizyczna” – opierając się na przyjętym kryterium klasyfikacyjnym – przyporządkowano 1,2% społeczeństwa z kraju i 1,6% społeczeństwa z analizowanego regionu kraju. Reasumując, w województwie szczecińskim, w zestawieniu z resztą Polski, relatywnie więcej było osób czerpiących środki do życia z pracy – własnej lub członka rodziny – w usługach.

Płeć a aktywność zawodowa

W momencie, w którym przeprowadzono spis, populacja aktywnych zawodowo w Polsce składała się z 5546 tys. kobiet i 6858 tys. mężczyzn. Kobiety stanowiły zatem 44,7% ludności czynnej zawodowo. Tymczasem w województwie szczecińskim udział kobiet w zbiorowości aktywnych był mniejszy, bo wyniósł 37,9%. Taki stan rzeczy da się wyjaśnić przyczynami obiektywnymi, wiadomo bowiem, że duży

przyrost naturalny ma wpływ na obniżenie aktywności zawodowej przede wszystkim kobiet, a nie mężczyzn. A skoro współczynnik przyrostu naturalnego w Szczecińskim był na poziomie wyższym od średniej wartości w Polsce, to współczynnik aktywności zawodowej kobiet – w porównaniu z przeciętną dla całego kraju – musiał być na poziomie niższym.

W tabeli 3 podano informacje o liczbie aktywnych zawodowo kobiet i liczbie aktywnych zawodowo mężczyzn pracujących w wyróżnionych działach gospodarki i usług województwa szczecińskiego.

Tabela 3. Aktywni zawodowo mieszkańcy województwa szczecińskiego

Działy gospodarki i usług	Ludność aktywna zawodowo		w tym	
			kobiety	mężczyźni
Rolnictwo	liczebność	113 666	52 551	61 115
	struktura (%)	100,0	46,2	53,8
Przemysł	liczebność	36 545	11 726	24 819
	struktura (%)	100,0	32,1	67,9
Transport i łączność	liczebność	22 925	3 554	19 371
	struktura (%)	100,0	15,5	84,5
Handel	liczebność	20 363	8 258	12 105
	struktura (%)	100,0	40,6	59,4
Budownictwo	liczebność	17 434	2 069	15 365
	struktura (%)	100,0	11,9	88,1
Nauka, oświata, wychowanie, kultura i sztuka	liczebność	6 553	3 582	2 971
	struktura (%)	100,0	54,7	45,3
Ochrona zdrowia, opieka społeczna, kultura fizyczna	liczebność	5 071	3 437	1 634
	struktura (%)	100,0	67,8	32,2
Inne działy	liczebność	29 212	10 226	18 986
	struktura (%)	100,0	35,0	65,0
Wszystkie działy łącznie	liczebność	251 769	95 403	156 366
	struktura (%)	100,0	37,9	62,1

Źródło: obliczenia własne na podstawie publikacji *Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne. Województwo szczecińskie*, tabl. 4.

Na podstawie zebranych w tabeli 3 danych można sformułować konkluzję, że w województwie szczecińskim w każdym z działów gospodarki narodowej kobiety miały swoją wyraźną reprezentację. Liczebnie dominowały w ochronie zdrowia, opiece społecznej, kulturze fizycznej oraz nauce, oświacie, wychowaniu, kulturze

i sztuce. Mężczyźni natomiast liczebnie dominowali w budownictwie, transporcie i łączności oraz przemyśle. Zarówno w zbiorowości aktywnych zawodowo mężczyzn, jak i w zbiorowości aktywnych zawodowo kobiet najwięcej osób zajmowało się rolnictwem – wśród czynnych zawodowo mężczyzn odsetek ten wynosił 39,1%, a wśród czynnych zawodowo kobiet 55,1%. Warto też podkreślić, że wielkość populacji związanych z rolnictwem kobiet była zbliżona do wielkości populacji takich mężczyzn (52,6 tys. kobiet i 61,1 tys. mężczyzn). Zatem w Szczecińskim prawie połowę pracujących w rolnictwie stanowiły kobiety.

Prowadzący indywidualne gospodarstwa rolne

Jak wspomniano, w województwie szczecińskim z rolnictwa utrzymywało się 216 306 mieszkańców. Większość z tych osób – 147 343, tj. 68,1% – była związana z gospodarką prywatną. Na liczbę 147 343 składały się następujące trzy grupy ludności: prowadzący indywidualne gospodarstwa rolne (81 786), osoby będące na ich utrzymaniu (63 815), robotnicy najemni pracujący w indywidualnych gospodarstwach rolnych (1742). Ludność zatrudniona w gospodarce rolnej uspołecznionej stanowiła pozostałe 31,9% żyjących z rolnictwa mieszkańców województwa szczecińskiego.

W ramach populacji 81 786 osób prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne można wyróżnić dwie subpopulacje: gospodarzy (34 790) oraz pomagających członków rodziny (46 996)²¹. Co znamienne, gospodarzami byli zazwyczaj mężczyźni, a pomagającymi członkami rodziny były najczęściej kobiety.

Aby ukazać różnice strukturalne występujące między zbiorowością prowadzących prywatne gospodarstwa rolne kobiet i zbiorowością takich mężczyzn, sporządzono tabelę 4. Rzeczone różnice określono dla całej rzeszy ludzi prowadzących w Szczecińskim prywatne gospodarstwa rolne (42 703 kobiet i 39 083 mężczyzn) oraz oddzielnie dla ośmiu podgrup wyodrębnionych ze względu na wiek.

Zawarte w tabeli 4 informacje uprawniają do stwierdzenia, że w województwie szczecińskim odsetek gospodarujących w zbiorowości prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne był wśród mężczyzn wielokrotnie wyższy niż wśród kobiet (75,73% względem 12,16%). Różnica między tymi odsetkami wynosiła 63,57 punktów procentowych. W zbiorowości mężczyzn w porównaniu ze zbiorowością kobiet o 63,57 p.p. mniejszy był natomiast odsetek pomagających członków rodziny

²¹ Za pomagających członków rodziny uznano osoby pracujące w gospodarstwie rolnym prowadzonym przez członka rodziny, o ile pomaganie nie ma charakteru pracy najemnej. Główny Urząd Statystyczny ustalił dolną granicę wieku pomagających na 14 lat ukończonych. Zob. uwagi wstępne do *Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne. Polska* (Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1954).

(24,27% wśród prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne mężczyzn wobec 87,84% wśród prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne kobiet).

Tabela 4. Kobiety i mężczyźni prowadzący w województwie szczecińskim indywidualne gospodarstwa rolne

Prowadzący prywatne gospodarstwa rolne	Kobiety		Mężczyźni		Różnica między odsetkami (p.p.)
	liczebność	struktura (%)	liczebność	struktura (%)	
1	2	3	4	5	6
Osoby w wieku 14 i więcej lat					
Gospodarujący	5 194	12,16	29 596	75,73	-63,57
Pomagający członkowie rodziny	37 509	87,84	9 487	24,27	63,57
Razem	42 703	100,00	39 083	100,00	-
Osoby w wieku 14–15 lat					
Gospodarujący	16	1,36	18	1,81	-0,45
Pomagający członkowie rodziny	1 162	98,64	977	98,19	0,45
Razem	1 178	100,00	995	100,00	-
Osoby w wieku 16–17 lat					
Gospodarujący	19	0,95	25	1,46	-0,51
Pomagający członkowie rodziny	1 985	99,05	1 686	98,54	0,51
Razem	2 004	100,00	1 711	100,00	-
Osoby w wieku 18–24 lata					
Gospodarujący	228	2,91	1 112	20,81	-17,90
Pomagający członkowie rodziny	7 598	97,09	4 232	79,19	17,90
Razem	7 826	100,00	5 344	100,00	-
Osoby w wieku 25–34 lata					
Gospodarujący	794	7,91	6 657	82,22	-74,31
Pomagający członkowie rodziny	9 240	92,09	1 440	17,78	74,31
Razem	10 034	100,00	8 097	100,00	-
Osoby w wieku 35–49 lat					
Gospodarujący	2 389	17,32	12 965	96,10	-78,78
Pomagający członkowie rodziny	11 402	82,68	526	3,90	78,78
Razem	13 791	100,00	13 491	100,00	-
Osoby w wieku 50–54 lata					
Gospodarujący	680	20,08	3 444	95,99	-75,91
Pomagający członkowie rodziny	2 706	79,92	144	4,01	75,91
Razem	3 386	100,00	3 588	100,00	-

1	2	3	4	5	6
Osoby w wieku 55–59 lat					
Gospodarujący	470	22,56	2 506	95,18	–72,62
Pomagający członkowie rodziny	1 613	77,44	127	4,82	72,62
Razem	2 083	100,00	2 633	100,00	–
Osoby w wieku 60 i więcej lat					
Gospodarujący	586	25,84	2 812	89,67	–63,83
Pomagający członkowie rodziny	1 682	74,16	324	10,33	63,83
Razem	2 268	100,00	3 136	100,00	–

Źródło: obliczenia własne na podstawie publikacji *Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne. Województwo szczecińskie*, tabl. 9.

Na podstawie znajdujących się w tabeli 4 danych można orzec, że w każdej podgrupie wyodrębnionej ze względu na wiek to właśnie mężczyźni częściej od kobiet pełnili funkcję gospodarza, a rzadziej występował w roli pomagającego członka rodziny. Najmniejsze dysproporcje między płciami obserwowane były wśród osób mających 14–15 lat. Wraz z przechodzeniem do kolejnych przedziałów wiekowych rozbieżności wzrastały. Największymi różnicami strukturalnymi w omawianym aspekcie charakteryzowała się ludność mająca od 35 do 49 lat, potem rozziw między rozkładem sporządzonym dla kobiet i rozkładem sporządzonym dla mężczyzn sukcesywnie się zmniejszał. Trzeba jednak dodać, że wśród ludzi mających 50–54 lata i 55–59 lat oraz wśród ludzi sześćdziesięcioletnich i starszych, różnica między płciami wciąż pozostawała większa niż ta określona dla ogólnej populacji prowadzących prywatne gospodarstwa rolne.

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że w przebiegu procesów ludnościowych i w kształtowaniu się struktur w regionach bardzo istotną rolę odgrywają czynniki ekonomiczno-społeczne. Ogromne znaczenie mają jednak również uwarunkowania historyczne²². Województwo szczecińskie utworzono na Ziemiach Odzyskanych. Przez pierwsze pięć lat po wojnie nowa społeczność regionu kształtowana była przede wszystkim poprzez napływ ludności z przeludnionych terenów Polski centralnej i wschodniej.

²² Anna Majdzińska, „Identyfikacja obszarów depopulacyjnych w makroregionie północno-zachodnim i ich ocena pod względem zaawansowania starości demograficznej”, *Przegląd Zachodniopomorski* 37 (2022), 66: 379.

Jednym z podstawowych zadań po zakończeniu drugiej wojny światowej oraz po zmianie obrysu terytorium państwa polskiego było policzenie wszystkich mieszkańców. 14 lutego 1946 roku odbył się sumaryczny spis ludności cywilnej. Spisano wówczas 23 mln 930 tys. osób. Ze względu na odbywające się masowe migracje, repatriacje i przesiedlenia, wyniki spisu z 1946 roku szybko się zdezaktualizowały i dlatego już po czterech latach przeprowadzono kolejny spis. Był to spis powszechny, który wykonano w grudniu 1950 roku. Przesunięcie granic, repatriacja Polaków z zagranicy, wysiedlanie Niemców, przesiedlanie Ukraińców, Białorusinów i Litwinów, osiedlanie się Polaków na Ziemiach Odzyskanych – wszystko to znalazło odzwierciedlenie w tym spisie.

Lata 1949–1955 to okres budowania w Polsce stalinizmu. W gospodarce oznaczało to wprowadzenie systemu nakazowo-rozdzielczego oraz związanego z tym planowania gospodarczego. Działalność GUS była zależna od decyzji Przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego. Nastąpiło podporządkowanie tworzenia informacji statystycznej celom politycznym, w tym potrzebom realizowania planu 6-letniego i prowadzenia gospodarki centralnie sterowanej.

W spisie ludności z 1950 roku nie uwzględniono pytań o narodowość, język ojczysty i wyznanie. Władze komunistyczne uznały bowiem, że po zmianie granic i przesiedleniach ludności Polska przekształciła się w kraj stosunkowo jednolity pod względem etnicznym, a problematyka mniejszości narodowych stała się sprawą marginalną²³.

Według wyników spisu województwem o największej liczbie mieszkańców było stalinogrodzkie – obejmowało 11,06% mieszkańców Polski. Następne pod względem wielkości populacji plasowało się województwo krakowskie (8,59%), potem poznańskie (8,55%), warszawskie (8,30%), wrocławskie (6,90%), kieleckie (6,64%) i lubelskie (6,54%). Obok województwa koszalińskiego (2,11%), województwo szczecińskie było jednym z najmniej zaludnionych – liczba jego mieszkańców to 2,15% ludności Polski.

Na podstawie wyników spisu dotyczących zbiorowości czynnych zawodowo ustalono, że rolnictwem zajmowało się 56,5% ludności Polski, natomiast w województwie szczecińskim w rolnictwie pracowało 45,1% ludności. Zatrudnienie w przemyśle znalazło 18,8% aktywnych zawodowo mieszkańców Polski i 14,5% aktywnych zawodowo mieszkańców województwa szczecińskiego. „Transport i łączność” to dział, który absorbował większą część aktywnych w Szczecińskim niż w całej gospodarce narodowej: 9,1% wobec 3,8%. W przypadku handlu i budownictwa było podobnie (odpowiednio 8,1% względem 5,2% oraz 6,9% względem 4,2%). Dzięki

²³ Marek Barwiński, „Spisy powszechne w Polsce w latach 1921–2011 – określanie czy kreowanie struktury narodowościowej?”, *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica* 21 (2015): 60.

przestudiowaniu materiału spisowego wiadomo też, że w kraju 2,5% osób czynnych pracowało w dziale „nauka, oświata, wychowanie, kultura i sztuka”, a 1,4% w dziale „ochrona zdrowia, opieka społeczna, kultura fizyczna”. W Szczecińskim odsetki te były wyższe – wynosiły 2,6% i 2,0%. W analizowanym województwie względnie częściej niż w pozostałej części kraju podejmowano pracę w usługach.

Bibliografia

Akty prawne

- Rozporządzenie Rady Ministrów z 26.07.1950 r. w sprawie Narodowego Spisu Powszechnego 1950 r. Dz.U. 1950, nr 32, poz. 293.
- Uchwała Rady Ministrów z 10.08.1949 r. w sprawie prac przygotowawczych do Narodowego Spisu Powszechnego 1950 r. M.P. 1949, nr 55, poz. 745.
- Zarządzenie Przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego z 11.08.1950 r. w sprawie szczegółowego określenia zakresu Narodowego Spisu Powszechnego 1950 r. M.P. 1950, nr A-92, poz. 1140.

Źródła

- Historia Polski w liczbach*. T. 1: *Państwo. Społeczeństwo*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2003.
- Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Miejsce zamieszkania ludności w sierpniu 1939 r.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1955.
- Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne. Polska.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1954.
- Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Struktura zawodowa i demograficzna ludności. Indywidualne gospodarstwa rolne. Województwo szczecińskie.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, 1954.
- Narodowy Spis Powszechny z dnia 3 grudnia 1950 r. Zeszyt 1.* Warszawa: Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, 1952.

Opracowania

- Barwiński, Marek. „Spisy powszechne w Polsce w latach 1921–2011 – określanie czy kreowanie struktury narodowościowej?”. *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica* 21 (2015): 53–72.
- Gawryszewski, Andrzej. *Ludność Polski w XX wieku*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, 2005.
- Historia Polski w liczbach. Ludność, terytorium*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 1994.

- Jelonek, Adam. *Ruch naturalny ludności w Polsce w latach 1947–1955. Dokumentacja geograficzna. Zeszyt 6*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii, 1957.
- Kosiński, Leszek. *Pochodzenie terytorialne ludności Ziem Zachodnich w 1950 r. Dokumentacja geograficzna. Zeszyt 2*. Warszawa: Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii, 1960.
- Kosiński, Leszek. *Procesy ludnościowe na ziemiach odzyskanych w latach 1945–1960*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1963.
- Łazowska, Bożena. „Główny Urząd Statystyczny w latach 1945–1989”. W: *Historia Polski w liczbach*. T. 4: *Statystyka Polski. Dawniej i dzisiaj*, red. Franciszek Kubiczek, 255–334. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2017.
- Majdzińska, Anna. „Identyfikacja obszarów depopulacyjnych w makroregionie północno-zachodnim i ich ocena pod względem zaawansowania starości demograficznej”. *Przegląd Zachodniopomorski* 37 (2022), 66: 359–387.
- Pociecha, Józef. „Polska statystyka publiczna – od Sejmu Czteroletniego do współczesności”. *Folia Oeconomica Cracoviensia* 58 (2017): 5–22.
- Rakowski, Witold. „Znaczenie przyrostu naturalnego i salda migracji w rozwoju ludności Szczecina w latach 1946–2019”. *Przegląd Zachodniopomorski* 37 (2022), 66: 199–227.
- Turczak, Anna. *O potrzebie zwiększenia aktywności zawodowej kobiet w Polsce*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2022.

Abstrakt

Po zakończeniu drugiej wojny światowej przeprowadzono w Polsce sumaryczny spis ludności cywilnej. Odbył się on w 1946 roku, czyli w czasie, gdy po zmianie granic państwa trwały jeszcze liczne ruchy przesiedleńcze ludności. Dopiero w 1950 roku sytuacja demograficzna stała się na tyle stabilna, że możliwe było wiarygodne ustalenie struktury, liczebności i przestrzennego rozmieszczenia mieszkańców kraju. Dzięki spisowi powszechnemu określono też skalę wojennych strat ludnościowych. Według stanu na 3 grudnia 1950 roku liczba mieszkańców Polski wynosiła 24 613 684. Ludność miejska stanowiła 39,0%, a ludność wiejska – 61,0%. W województwie szczecińskim mieszkało 529 295 osób, przy czym 55,9% w miastach i 44,1% na wsi. Najwięcej ludzi osiedliło się w mieście Szczecin (33,8% mieszkańców województwa), w Stargardzie Szczecińskim (9,1%), w Nowogardzie (6,9%), w Pyrzycach (6,8%) i w Chojnie (6,7%). Według wyników spisu 17,0% populacji województwa szczecińskiego stanowiły dzieci do lat 4. W wieku do 9 lat była co czwarta jednostka, a ponad połowa mieszkańców miała najwyżej 24 lata. W rozpatrywanym województwie najwięcej pracujących zajmowało się rolnictwem (45,1%). W działach „przemysł”, „transport i łączność”, „handel” oraz „budownictwo” pracowało 38,6% czynnych zawodowo. Pozostałe działy zaabsorbowały 16,2% aktywnych.

Population of Szczecin province in the light of the 1950 general census results

Abstract

Following the end of World War II, a summary census of the civilian population was conducted in Poland. This census took place in 1946 when numerous population resettlement movements were still ongoing due to changes in the country's borders. It was only in 1950 that the demographic situation became stable enough to provide reliable data on the structure, size, and spatial distribution of the country's inhabitants. The general census also helped determine the scale of wartime population losses. As of December 3, 1950, the population of Poland was 24,613,684. Urban population accounted for 39.0%, while rural population constituted 61.0%. In the Szczecin province, there were 529,295 people, with 55.9% living in urban areas and 44.1% in rural areas. The largest populations were found in the city of Szczecin (33.8% of the province's residents), Stargard Szczeciński (9.1%), Nowogard (6.9%), Pyrzyce (6.8%), and Chojna (6.7%). According to the census results, 17.0% of the population in the Szczecin province were children under the age of 4. One in four individuals was under the age of 9, and more than half of the residents were 24 years old at most. In the considered province, the largest percentage of the working population was engaged in agriculture (45.1%). Those working in the "industry," "transport and communication," "trade," and "construction" sections made up 38.6% of the economically active population. The remaining sections employed 16.2% of the active workforce.

Cytowanie

Anna Turczak, „Ludność województwa szczecińskiego w świetle wyników spisu powszechnego z 1950 roku”, *Przegląd Zachodniopomorski* 38 (2023), 67: 317–336. DOI: 10.18276/pz.2023.38-14.